

AHİLİĞİ POTLAÇ KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK*

Yrd. Doç. Dr. Kenan GÖÇER
Sakarya Üniversitesi Kaynarca Uyg. Bil. Y.O.
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü
kenangocer@sakarya.edu.tr

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4947-0399>

Öz

Kökeni, Türkiye Selçukluları zamanına kadar giden ahilik, Osmanlı'da da devam etmiş ve tarikat gibi örgütlenmiş bir meslek birliğidir. Ahiliğin bir çeşit yönetmeliği olan fütüvvetnameler ise birlik üyelerine yardımlaşmayı, vermeyi kısaca örnek insan olmayı öğütler. *Potlaç* ise Kuzey Amerika Kızılderili toplumlarında değiş-tokuş şeklinde gerçekleşen bayramlarına *Chinook* dilinde verilen bir isim. Bu tarz öğütler, tek tanrılı dinler öncesi tüm dünyada evrensel kültür olduğu iddia edilen potlacın izlerini taşır. Burada, ahiliğin normlarını ihsas eden üç Türkçe fütüvvetnâme yazarının (Burgâzî, Şeyh Seyyid Hüseyin ve Radavî) eserlerinden hareketle, armağan veya bağış kültürü olarak da ifade edilen potlaç ile ahiliğin hangi açılardan benzeştiği ve ayrı düştüğü ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, potlaç, fütüvvet, İslam, irrasyonel.

Jel Sınıflandırma Kodları: A13, N25, Z13

RETHINKING THE AKHISM FROM THE PERSPECTIVE OF THE POTLATCH CULTURE

Abstract

Akhism, dating back to the time of the Turkey Seljuks in its origin, is a professional association organized as *tariqa* which was also continued by Ottomans. *Futuwwa*, being a kind of regulations of akhism, advice helping each other, contributing to union members and thus, becoming a role model of a human being. Such advices bear the traces of potlach alleged as a universal culture around the world before the period of monotheistic religions. Potlatch is a name given to the exchange festivals in Chinook language in the North American Indian communities. On the basis of the opuses of three Turkish futuwwa authors, Burgazi, Sheikh Sayyid Hussein and Radavi declaring the akhism norms, in this paper it will be examined whether or not the potlatch known as a gift or donation culture and the akhism resemble and differ from each other in some ways.

Keywords: Akhism, potlatch, futuwwa, Islam, irrational.

Jel Classification Codes: A13, N25, Z13

* Bu çalışma, İstanbul'da 1-3 Eylül 2016 tarihinde III. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı'nda (IIEFC) sunulmuş tebliğin genişletilmiş hâlidir.

GİRİŞ

13. yüzyılda Anadolu'da görülmeye başlayan ve Osmanlı'nın kuruluşunda önemli bir yeri olan *ahîlik*, sosyo-ekonomik yönleri olan bir teşkilattır. Arapça *kardeşim* anlamındaki *ahî* kelimesinden gelen bu ismin, Türkçe'deki *ak(h)*'dan (cömert) türetildiğini ileri sürenler de olmuştur. Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan ilkeleriyle İslâmî düşünce içerisinde yer bulan ahîlik, tasavvufta *uhuvveti* hatırlattığı için kolaylıkla kabul görmüş ve Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır (Çağatay 1997; Tabakoğlu 2005). Ahiliğin Anadolu'da kurulup yaygınlık kazanmasında ve bilimin üretime uygulanması anlamında Ahi Evren'in rolü ise bilinen bir gerçektir (Bayram 2004 ve 2006). Ancak konumuz ahiliğin verme kültürü üzerinden potlaçla ilişkisini ortaya çıkarmak olduğu için ahiliğin tarihi seyrine değinmeyeceğiz.

Bu anlamda şehirlerde mal ve hizmet üretimini (esnaf), paylaşımı ve vermeyi önceleyen ahîlik, Fâtih devrinden itibaren siyasî gücünü yitirerek, sadece esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilât halini aldı. Bunda, Sultan Fatih'e kadar (kendisi de dâhil olmak üzere) ilk Osmanlı sultanlarının ve vezirlerinden birçoğunun ahi önderleri oluşunun etkili olduğu bilinmektedir (Tabakoğlu 2005: 343; Adanır 2010: 39).

Ahiliğin Anadolu'da kurulup yayılmasında fütüvvet (gençlik) teşkilatının devamı olduğu çoğunlukla kabul gören bir özelliktir (yaklaşımdır). Fütüvvet, Arap geleneğinde kahramanlık, misafirperverlik, cömertlik, mertlik, delikanlılık, yiğitlik, fedakârlık gibi anlamlar taşıyan bir kavramdır (Tabakoğlu 2005; Solak 2009). Ahi/Fütüvvet teşkilatlanmasının yazılı dayanakları veya bir çeşit kodeksi olan *fütüvvetnameler'*de geçen hususlar dikkate alındığında *ahî/fetâ* kavramının ideal bir insan tipini içerdiği belirtilebilir (Ülgener 2015).

Pek çok Arapça ve Farsça fütüvvetnâmelerin yanı sıra, Türkçe fütüvvetnameler de bulunmaktadır. Elimizdeki Türkçe fütüvvetnâmelerin en eskisi XIII. yüzyılda yazılmış Burgâzî fütüvvetnâmesidir (Torun 1998: 48; Pala 2007). Diğer Türkçe fütüvvetnâmeler de, Şeyh Seyyid Hüseyin ibn-i Gaybî, Esrar Dede, Şeyh Eşref bin Ahmet ve Radavî'nin eserleri örnek verilebilir.

Biz bu çalışmada yazarı ve yazılış tarihi belli olduğu için Burgâzî, Şeyh Seyyid Hüseyin ibn-i Gaybî ve Radavî'nin (Yılmaz 2006) fütüvvetnâmelerini ele alacağız. Adı geçen Türkçe fütüvvetnâme yazarlarının eserlerinden hareketle, ahiliği potlaç (*potlatch*) kültürü üzerinden okumaya çalışacağız. Söz konusu okumanın en nihayetinde bir deneme olacağını da vurgulamakta fayda vardır. Kısaca belirtmek gerekirse, fütüvvetin kökeninin din ve tasavvuf olduğunu öne süren pek çok görüşün yanı sıra, "fütüvvetin aslında ve başlangıcında din ile fazla bir alıp vereceği olmadığını..." ifade eden Sabri Ülgener (2015: 116) gibi iktisat tarihçileri de bulunmaktadır. Biz burada, Franz Taeschner'in (1972) de aynı görüşte olduğu Ülgener'in bu bakış açısını potlaç kültürü açısından ele almaya çalışacağız.

POTLAÇ KÜLTÜRÜ

Potlaç (*potlatch*), esas olarak *beslemek*, *tüketmek* anlamına gelmektedir (Mauss 2006: 211). Oğuz Adanır da, tek tanrılı dinler öncesi yeryüzüne egemen bir yaşam biçimi olarak tarif ettiği potlaç kültürünü, şamanlığa benzetir (2010: 35). *Potlaç*, kuzeybatı Amerika'da, pasifik kuzeybatısı Kızılderililerinde değiş-tokuş şeklinde gerçekleşen bayramlarına *chinook* dilinde verilen isim.

Potlaç olgusu, sadece Kızılderililerde değil, ilgili dönemlerde değişik adlar altında birçok yerde görülmektedir. Mauss'un *Bağış Üzerine Bir Deneme* adlı meşhur eserinde konu ayrıntısıyla ele alınmıştır. Ancak söz konusu çalışmaya, C. Lévis-Strauss'un da belirttiği gibi Malinowski'nin daha önce yayımladığı ve Mauss'a çok yakın sonuçlar elde ettiği eseri, *Batı Pasifik Argonotları* (1922) yol gösterici olmuştur.

Mauss, potlaç kültürünü ele aldığı denemesinde, üç ayrı yükümlülükle karşılaşır: Vermek, almak ve iade etmek. Üç yükümlülüğün muhatabı ise topluluk veya kabilenin üyeleri değil, kabilenin şefidir. Şef, kabileyi temsil eder ve kabile adına alır, verir veya iade eder.

“Hediye verme zorunluluğu potlacın temelini oluşturur. Bir şef, kendisi, oğlu, damadı, kızı veya ölüleri için potlaç vermek zorundadır. Otoritesini kabilesi üzerinde, köyü ve hatta ailesi üzerinde uygulayabilmesi için, şefler arasındaki –ulusal ve evrensel- konumunu koruyabilmesi için, ruhların kendisini ziyaret ettiğini ve talihin kendisinden yana olduğunu... kanıtlaması gerekir. Bunu kanıtlayabilmesi için de talihin ona verdiği zenginliği harcaması, bu zenginliği dağıtması ve böylece diğerlerini kendisinden aşağı gösterip onları “kendi gölgesine” alması gerekir. “Yüz” kavramı, kültürlü bir Çinli veya Çinli bir görevli gibi Kwakiutl ve Haida soylusu için de geçerlidir. Potlaç vermeyen efsanevi büyük şeflerden biri için, “yüzü çürümüş ve kokuşmuş” denir. Kuzeybatı Amerika’da saygınlığını yitirmek, ruhunu yitirmek demektir. Ortaya konulan ve savaşlarda ya da hatalı bir âyinde kaybedildiği gibi potlaçlarda veya hediye oyunlarında kaybedilen şey, insanın “yüzü”dür gerçekten de. Bütün bu toplumlarda, insanlar bir şeyler vermek için âdeta *birbirleriyle yarışmalar* [italik benim: “Öyleyse iyi ve güzel işlerde birbirinizle yarışın, Bakara, 148]. ...insanlar her an arkadaşlarını davet etmeye, tanrılardan ve totemlerden gelen avladıkları hayvanları ve topladıkları yiyecekleri onlarla paylaşmaya, katıldıkları potlaçlardan elde ettikleri bütün şeyleri onlara dağıtmaya... zorunlu hissederler kendilerini.

Davet zorunluluğu, özellikle klandan klana ve kabileden kabileye... net bir biçimde kendini göstermektedir. Hatta aileden, klandan ya da klan grubundan olan kişilerden ziyade sadece başka kişilere yönelik olduğunda anlam kazanmaktadır. Bayrama ya da potlaca katılabilecek durumda olan, katılmak isteyen herkesin davet edilmesi gerekir” (Mauss 2006: 278-283).

Potlaçlar hemen her zaman bir kabile tarafından başka bir kabile için verilir. Gerek misafir, gerek ev sahibi olsun, her katılımcının mevkiini, potlaçta verilen armağanların sırası ve değeri gösterirdi. Statü ve cömertlik her zaman birbirine özdeşti: Hiç kimse mal dağıtmadan mevki sahibi olamazdı. ... [S]özgelimi, Avrupalıların göçünden önce, bir kabile şefi hayatı boyunca bir tek resmi potlaç düzenler; bunu da şefliğini ilan etmek için yapardı. Kabilenin törene hazırlanması bir sene ya da daha uzun zaman alırdı (Hyde 2008: 59). Vererek statü/mevki sahibi olma eski Türk gelenekleri arasında da bilinegelen özelliklerdendir. Eski tarihlerde göçer olarak yaşamış Oğuzların milli hayatını destansı hikâyelerle anlatan Dede Korkut Kitabı’nda da toy kuran, ziyafet çeken, şölen veren, sofraya açan ve ancak malına kıyarak adını (nâm) çıkaran erlere yapılan göndermelerle doludur (Zeyrek 2015).

Ahiliğin etkin bir şekilde kurulup işlev gördüğü zamanlarda; Selçuklu sonu, Osmanlı kuruluşu ve gelişme döneminde, potlaca özgü yaşam biçimiyle karşılaşabilmek mümkündür. Örneğin fütüvvet/ahi yaşam biçimine bakılacak olursa özellikle zaviye ve tekkelerde Tanrı misafirlerine ya da kısaca konuk olarak gelenlere yiyecek, içecek ve yatacak yer temin edilir ve karşılığında bir şey istenmezdi (Adanır 2010: 37).

Anadolu, Trakya, Balkanlar ve Avrupa’nın birçok bölgesinde potlaç kültürünün, Hıristiyanlığa rağmen XV. yüzyıla kadar sürüp gelmiş olduğunu, ...veren el-alan el ilişkisinin herkes tarafından... biliniyor olması gerekmektedir. Çünkü potlaç, karşılıklılık ilkesi üstüne oturan bir düzendir. Kabile içi bu yükümlülük anlayışı, konuklara karşı uygulanmamakla birlikte, bu insanların da aynı, ya da benzer geleneklere sahip olmaları nedeniyle bu konuk edilmeyi karşılıksız bırakmayacaklarını düşünmek son derece normal bir şeydir (Adanır: 38). Ve potlaçta amaç, karşılık veremeyecekleri kadar çok şey vererek rakipleri ezmektir. Buradaki amaç ise topluluğun onurunu savunmak, ... topluluk içinde kimlik duygusunu güçlendirmektir (Karatani 2017: 80).

Hediye almak da, hediye vermek kadar zorunludur potlaç kültüründe:

“Kişi bir hediyeyi ya da potlacı geri çevirme hakkına sahip değildir. Bu şekilde hareket etmek, iadede bulunmaktan ve iade yapılmadığı sürece “ezik” kalmaktan korkulduğunu gösterir. ... Adının “ağırlığını kaybetmek” demektir. Kendisinin üstün olduğuna inanan şef, kendisine

sunulan yağ dolu kaşığı geri çevirir... ve “ateşi söndürür”. Bunu, meydan okumayı ifade eden ve rette bulunan şefi, başka bir yağ şöleni düzenlemekle yükümlü kılan bir dizi formalite izler. Fakat prensip olarak, verilen bütün hediyeler her zaman kabul edilir ve övgüler dile getirilir. Hazırlanan yiyeceğe karşı yüksek sesle övgülerde bulunmak gerekir. Fakat yiyeceği kabul etmekle, yükümlülük altına girildiği bilinir. Bir şeyden ya da bir eğlenceden faydalanmaktan fazlası yapılmış ve meydan okuma kabul edilmiş olur. Çünkü kişi, iadede bulunacağına ve diğerleriyle eşit olduğunu kanıtlayacağına kesin olarak inanır” (Mauss 2006: 285-286).

İade zorunluluğu, salt tüketime dayanmadığı ölçüde potlacın bütününe oluşturur:

“Çoğunlukla ruhların faydalandığı birer sungu olarak görülen tüketim ve yıkımın koşulsuz olarak karşılanması *gerekmiyor gibi* [italik benim] görünmektedir. Fakat normalde, potlaç ve hatta bütün hediyeler faizli olarak iade edilmek zorundadır her zaman. Faiz oranları genelde yıllık % 30 ila % 100 arasındadır. Şefin tebaasına ait kişilere sunulan bir hizmete karşılık olarak şeflerinden bir örtü alsalar da, şefin ailesindeki düğün ya da şefin oğlunun başa geçmesi vesilesiyle şefe iki örtü iade ederler. Şefin oğlunun, gelecekteki potlaçlardan elde edeceği bütün malları sırası geldiğinde tebaasına dağıtacağı da doğrudur. İadenin ağırbaşlı ve saygıdeğer bir biçimde yapılması zorunludur. Eğer iade ya da eşdeğerde bir tüketim gerçekleştirilmezse kişi, sonsuza dek “yüzünü” kaybeder” (Mauss: 288).

Mauss’un (2006: 353) klandan klana veya kabileden kabileye –bireylerin ve grupların kendi aralarında her şeyi değiş tokuş ettikleri sistem- *toplum yükümlülükler sistemi* [italikler benim] olarak adlandırmayı önerdiği sistem, düşünebileceğimiz ve gözlemleyebileceğimiz en eski ekonomi ve hukuk sistemini oluşturmaktadır.

Belki de buraya kadar olan anlatıdan sonra sorulması gereken soru şudur: Bu ekonomik sistemde, ya da genel olarak potlaç kültürü olarak adlandırdığımız yaşam biçiminde “değer” kavramına hiç yer yok mudur? Ya da “artık-değer” biriktirilmiyor mu? Ya da “ticaret” veya “pazar”ın anlamı nedir? Sorular bu şekilde uzatılabilir. Mauss’un bu sorulara cevabı şöyledir: Değer kavramı bu toplumlarda da işlemektedir; kesin olarak ifade etmek gerekirse, çok büyük artık-değerler biriktirilmektedir. Bu artık-değerler çoğunlukla boşu boşuna ve hiçbir ticari özelliği olmayan büyük bir lüksle harcanmaktadır. Değiş-tokuş edilen zenginlik göstergeleri ve paraya benzer şeyler söz konusudur. Fakat son derece zengin olan bu ekonomi, bütünüyle dîni unsurlarla doludur. Paranın hâlâ büyüsel bir gücü vardır ve hâlâ klana veya kişiye bağlıdır. Çeşitli ekonomik aktiviteler, örneğin pazarlar, âyin [çarşı duası] ve efsanelerle doludur; törensel, zorunlu ve etkin bir nitelik taşırlar (2006: 356).

Zenginliklerin yok edilmesi, sanıldığı gibi ilgisizliğin bir göstergesi değildir. Gösterişe dayanan, hemen hemen her zaman abartılı olan ve çoğunlukla *tamamen yok etmeye* [italik benim: (yağma?)] dayanan tüketim biçimi -ki uzun bir süre boyunca biriktirilen önemli miktarda mal ve mülk özellikle de potlaçlarda bir çırpıda dağıtılır ve hattâ yok edilir- bu etkinliklere ölçsüz bir harcama ve çocuksu bir savurganlık görüntüsü vermektedir. Bu bağışlar ve çılgınca yapılan bu tüketim ve zenginliklerin böyle kaybedilmesi, özellikle potlaç söz konusu olduğu toplumlarda hiçbir şekilde amaçsız değildir. Şefler ve onlara bağlı olan kişiler arasında, bu bağışlar [hediye] üzerinden bir hiyerarşi oluşmaktadır. Vermek, üstünlüğünü ilan etmektir; daha büyük, daha yüksek olmaktır (magister); karşılığını ya da aldığından fazlasını vermeden kabul etmek, kendini bağımlı kılmaktır, başkalarının himayesine girmek, uşak haline gelmek, küçülmek ve alt seviyelere düşmektir (minister) (2006: 360).

Bu uygarlıklarda insanlar, bizim zamanımızda olduğundan farklı bir biçimde çıkarlarıyla ilgilenirler. Birikim yapılır, ama harcamak, “yükümlü kılmak” ve insanları kendine “kul köle” etmek için yapılır. Diğer taraftan değiş-tokuş yapılır, fakat değiş-tokuş edilen şeyler özellikle lüks eşyaları, süsler ya da doğrudan tüketilen şeylerdir (örneğin şölenler). ...Çıkar ve birey kavramlarının hayata geçirilip birer ilke hâline gelebilmesi için rasyonalizmin ve merkantilizmin

zaferi gerekmiştir. Kişisel çıkar kavramının yükselişe geçişini ve başarısını yaklaşık olarak – Mandeville’den sonrasıyla (Arıların Hikâyesi)- tarihlendirebiliriz (2006: 362).

Dolayısıyla verecek bir şeyleri olmayanlar, tâbi olmayı (kul-köle) kabul etmek durumundaydı. Osmanlı’da dergâhlar, tekkeler, zaviyeler ve vakıflar, yerli veya yabancı tüm insanlara sunulmuş cazip mekânlar olduğunu hatırlamalıyız. Adı geçen kurumlar bu anlamda *veren el* rolünü üstlenmiş görünmektedir. Anadolu’da kurulmuş olan tüm tarikatların bu geleneklerden yararlanmış oldukları söylenebilir. Bu gelenek veya yaşam tarzına göre insan, yediğinin ve içtiğinin karşılığını fazlasıyla (bu, maddi ya da şükretmek, dua etmek gibi manevi bir şekilde de olabilir) iade etmek zorundadır. Bu bir yükümlülüktür. Osmanlı’nın temel taşı, işte bu *yükümlülük* anlayışıdır (Adanır 2010: 39).

Mauss, potlaç kültürüne ait görüşlerini açıklarken, Kur’an’dan da destek almayı ihmal etmez (2006: 363). Bu anlamda Kur’an’dan başvurduğu sûre, Teğâbun’dur (15, 16, 17 ve 18): “16: ve kendi iyiliğiniz için *karşılıksız harcamada bulunun*: böylece açgözlülüklerinden kurtulmuş olanlar, işte onlardır mutluluğa ulaşacak olanlar! 17: Eğer Allah’a güzel bir *borç verirsiniz*, O bunu *fazlasıyla size geri ödeyecek* ve günahlarınızı bağışlayacaktır...”

Mauss burada, sanırım bilinçli olarak insanlığı potlaç kültürünün özellikleri üstüne eğilmeye çağırılmaktadır. Kur’an-simgesel düzen ilişkisi, İslâmiyet öncesi hattâ sonrasında potlaç yaşam biçiminin uzun bir süre Arap yarımadasında varlığını sürdürmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türklerin, İslâmiyet’le olan ilişkilerinde potlaç özelliklerine sahip olan Kur’an’daki verilerden etkilenmiş olmaları son derece doğaldır (Adanır: 43).

Kur’an’da karşılıksız harcama, hediye, sadaka, zekât ve fitre gibi kavramlar için pek çok ayet bulunduğu gibi, bu kavramların tersi sayılabilecek *cimriliği* yerme konusunda da tespit edebildiğimiz kadarıyla otuz altı ayet yer almaktadır (Âl-i İmran 3/80; Nisâ 4/37; Tevbe 9/34-35; İsrâ 17/29, 100; Furkân 25/67; Muhammed 47/37-38; Hadîd 57/24; Teğâbun 64/16; Kalem 68/17 vb.). Aslında sadece Kur’an değil, hadisler de bu olguyu desteklemekte eşsiz örnekler sunar. Bunlardan birkaçını görmekte fayda var:

"Hediyeleşin, zira hediye, kalpteki kuşukları giderir. Komşu kadın, komşusu kadından geleni (hediyeyi) hakir görmesin, bir koyun paçası olsa bile." (Tirmizî, Vela, ve'l-Hibe 6).

"Temiz şeylerinden kim ne tasadduk ederse -ki Allah sadece temizi kabul eder- Rahman onu sağ eliyle alır -ki O'nun her iki eli de sağdır- bu sadaka bir tek hurma bile olsa, O, Rahman'ın avucunda dağdan daha iri oluncaya kadar büyür, tıpkı sizin bir tayı veya bir boduğu büyütmeniz gibi (O da sadakanızı büyütür)." (Buhari, Zekat 8; Müslim, Zekat 63; Muvatta, Sadakat 1; Tirmizî, Zekat 28; Nesai, Zekat 48).

"Resûlullah (a.v.) Hz. Muâz'ı (r.a.) Yemen'e gönderdi. (Giderken) ona dedi ki: Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibadet olsun. Allah'ı tanıdılar mı, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılmış olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna da itaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zira Allah'la bu beddua arasında perde mevcut değildir." (Buhâri, Zekât 1, Sadaka 1, Mezâlîm 9, Megazi 60, Tevhid 1; Müslim, İmân 31; Tirmizî, Zekât 6; Ebû Dâvud, Zekât 4; Nesai, Zekât 46).

Hadislerde de *verme* üzerine (hediye, sadaka, fitre, zekât vs.) yapılan vurgulamalar, Kur’an’ın verdiği mesaj ile paralellik göstermektedir kuşkusuz. Potlacın egemen olduğu zamanlarda ortaya çıkan iki (üç değil: Hristiyanlık ve İslamiyet) büyük din, sanki bu kültürü bazı yönlerden aşındırmış gibidir. Hemen belirtilmesi gerekir ki, İslamiyet ile potlaç kültürü aynı şey değildir. Çünkü potlaçtaki yükümlülük anlayışının kökeninde yatan şey, soy ve kan bağı ilişkisidir. Oysa İslamiyet, önerdiği yaşam biçimiyle bu soy ve kan bağı ilişkisine bir son vermek istemiş (Adanır: 43) gibidir. Hatırlanacağı gibi Yahudilik değil ama Hristiyanlık ve İslamiyet, soy

ve kan bağıını değil, aynı yükümlülük anlayışına sadece inanç bağıını ve fakat klan-kabileyi değil ama bireyi dâhil etmiştir diyebiliriz.

Bu çerçevede konuyu ahiliğe ve ahiliğin, üzerinde vücut bulduğu Osmanlı'ya getirmek istediğimizde, Osmanlı'nın farklı dinlerden insanları aynı kültürün (Potlaç: alma-verme-iade etme) çatısı altında nasıl idare ettiği biraz daha iyi anlaşılabilir. Ahilik de, bu yaşam biçimindeki tarihi rolünü *oyynamak* (Huizinga 2000) durumundadır. Bu rolü nasıl oynadığını fütüvvetnamelerden örneklerle alt bölümlerde göreceğiz.

FÜTÜVETNÂMELERİ POTLAÇ KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEN OKUMAK

Ahiliğin Türk sosyo-ekonomik kültüründe vücut bulması, hem pratik (uygulama) hem de teorik (fütüvvetnameler) çalışmalarla birlikte meydana gelmiştir. Biz burada, ahiliğin uygulamaya dönük tarafları üzerinde değil, onun teorik tarafları üzerinden hareket edeceğiz. Teorik tarafları denilince de, başvuracağımız kaynaklar elbette fütüvvetnameler olacaktır.

Çalışmanın amaçları ve sınırlılığı açısından da, fütüvvetnameler arasında yine bir ayırım yapmak gerektiği ortadadır. Bu ayırımı, sürekliliği görmek açısından belirli bir dönem (13, 15 ve 16. yüzyıl), halkta bir karşılık bulabilmesi açısından dili (Türkçe) ve yazılış şekli olarak da mensur eserleri tercih ettik.

Bu bağlamda, söz konusu yıllara ait üç Türkçe fütüvvetnâme şunlardır: Bilinen en eski Türkçe fütüvvetnâme olan ve Burgâzî veya Çobanoğlu Fütüvvetnâmesi olarak da bilinen Yahya bin Halil bin Çoban el-Burgâzî'ye ait eserdir (Anadol 1991: 28). Kaan Yılmaz, yaptığı yüksek lisans çalışmasında, Gölpınarlı'ya dayanarak eserin kesin olarak 13. yüzyılda yazıldığını, müellif nüshasının elde bulunmadığını ve çalışmasında kullandığı eserin de, istinsahı en eski olanı (H 923/M 1507 tarihli) olduğunu söylemektedir (2006: 14). Söz konusu esere yapılacak atıflarda hem orijinal metin, hem de yüksek lisans çalışması esas alınacaktır.

İkinci eser, Fatih devrinde (1451-1481) yazılmış, Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in olup Türkçe eserlerin ikincisidir (Anadol 1991: 32; Ocak 1996: 265). Eserin çeviri yazımını (transkript) Gölpınarlı (1955: 73-126) yapmış olup, atıflarda burası esas alınacaktır.

Üçüncü eser ise Seyyid-i Abdülmüftağır Muhammed bin Seyyid Alâeddin el-Hüseyinî er-Radavî'nin fütüvvetnâmesidir. 1524'te tamamlanan bu eser, fütüvvet ehline *Miftah-ı Dekâyık ve Fütüvvet-name-i Kebîr* adlarıyla tanınmıştır (Meriç 2013: 18). Radavî'nin fütüvvetnâmesine yapılacak atıflarda hem orijinal metin, hem de Numan Meriç'in yüksek lisans çalışması esas alınacaktır.

Ahilik, potlaç, fütüvvet, fütüvvetnâme ve esas alacağımız eserler hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, fütüvvet-potlaç ilişkisine geçebiliriz. Bu ilişkiyi kurarken en başta Ülgener'e atfen söylediğimiz, fütüvvetin aslında ve başlangıcında din ile fazla bir alıp vereceği olmadığı yargısı, onun dinden kaynaklanan bir kurum olmadığı yanı sıra, sonraları da *sadece* ahlâkî kaygıları dolayısıyla var olmuş dini-tasavvufî bir kurum olmadığına dile getirilmesi gerektiğidir.

Potlaç kültürü çerçevesinde toplumsal hayatın bütüncül bir bakışla kurgulandığı bu dönemde, ahi teşkilatlarının da sadece bir yönü vardır denemeyeceği açıktır. Politik, kültürel (dini), ekonomik ve toplumsal olan yönlerinin toplamı, ahi teşkilatını tam olarak resmedebilir, ama hiçbirisi tek başına değil. Etkileme güçleri açısından da aralarında farklar olduğu muhakkaktır.

Bugün kapitalist kültürün egemen olduğu toplumlarda, kişinin toplumsal yerini belirleyen çok büyük oranda ekonomi iken, potlaç kültürünün egemen olduğu ve ahilik kurumlarının hayat sürdüğü Selçuklu son dönemleri ve Osmanlı'nın gelişme döneminde (1300-1600) ise *ekonomiyi* belirleyen, kişinin toplumsal yönüdür. Toplumsal yön ise toplumsal ağın en görünür olduğu yerlerde, yani şehirlerde neşvünema bulmuştur.

Gerek Selçuklu olsun, gerek Osmanlı olsun şehir denildiğinde akla ilk gelen esnaf yahut esnaf birlikleri, ahi teşkilatlarıdır. Gelişme dönemi Osmanlı yaşam biçiminde, potlaca özgü tüm

verilerle karşılaşabilmek mümkündür. Fütüvvet veya ahi yaşam biçimine bakılacak olursa özellikle zaviye ve tekkelerde tanrı misafirlerine ya da kısaca konuk olarak gelenlere yiyecek, içecek ve yatacak yer temin edilir ve karşılığında bir şey istenmezdi (Adanır: 37). Verecek bir şeyi olmayan, hizmetkâr olmayı kabul etmek durumunda kalabiliyordu. Çünkü geleneklere göre insan yediğinin ve içtiğinin karşılığını fazlasıyla (maddi ya da şükretmek, dua etmek gibi manevi bir şekilde olabilir) iade etmek zorundadır. Bu bir yükümlülüktür... Yükümlülük kültürünün içinde, oymak veya kabilesinin şefi/başkanı olan Osman Gazi, Orhan Bey ve I. Murat'ın da 'ahi' olmaları rastlantı olamaz (Adanır: 39).

Ülgener'e göre fütüvvetler başından beri tarikat havasını sürdürdükleri için temsil ettikleri ahlâk anlayışı da tasavvufun ve geniş ölçüde bâtnîleşmiş haliyle tarikatların bir yan dalı ve belki tamamlayıcı bir cüz'ü görünümünü muhafaza etmiştir (2015: 115). Bu anlamda ahi teşkilatları da, her yönden tarikat yapılanmasına paralellikler arz eder. Söz konusu paralellikler, kullandıkları kavramlara da yansır: *Meslek* zanaat şubelerini ifade ederken, aynı kökten gelen *silk* ve *sülûk* hem zanaat hem de tarikat hiyerarşisine ait bir kavramdır. Yine tarikattaki mürit, ahi teşkilatında yiğit; tarikattaki şeyh, teşkilatta pîr; tarikattaki üstad, teşkilatta usta; tarikattaki halife, teşkilatta kalfadır.

Her ikisinde de yol büyüğünün sözünden ve izinden çıkmak iki taraf için de bağışlanmaz bir suçtur. Mevlânâ Celâleddin'in *kişiyi kande* [nerede] *çıplak ve güçsüz görürsen, bil ki o kimse ustasından kaçmıştır* diyerek vurgulamasından da (Ülgener 2015: 116) teşkilatın bir tarikat gibi yapıldığını anlıyoruz.

Fütüvvetnâmeleri de hem ahi teşkilatının bir çeşit kodeksi, hem de tarikatların ahlak yasası gibi düşünebiliriz. Her iki yapı açısından da rahatlıkla kullanabileceğini söyleyebiliriz. Bunun temel sebebinin de karşılıklı yükümlülük düzeni, yani vermek-kabul etmek-fazlasıyla iade etmek kültürü veya armağan toplumu olduğunu tekrar ifade etmiş olalım.

Burgâzî Fütüvvetnâmesi

Burgâzî, fütüvveti enbiya makamı, Allah'ın sıfatıdır, diye birincil sıraya koyduktan sonra, fütüvvet ehlini de kerem ve mürüvvet ehli (2a-3a; 95-96) olarak niteler. *Kerem*, bilindiği üzere *kerîm*'in isim hâli olup cömertlik, el açıklığı, lütûf, bağış ve verimcillik anlamlarına gelmektedir. Müslümanların dini kitabı olan Kur'an'ın en birincil sıfatı da yine *kerim*dir. Hep *vermeden* bahseden Kur'an'a, bir tarikat düsturu gibi zanaat ehli de aynı şeyleri söylemekten kaçınmaz. *Veren el, alan elden üstündür* (Müslim, Zekât 97; Tirmizî, Zühd 32) hadisini de bu şekilde düşünebiliriz.

Vermek, potlaç kültürünün başlangıç ilkesidir. Verdiğiniz kişiyi veya toplumu, kendinize bağlamış olursunuz. Eğer karşıdaki kişi/toplum, daha fazlasını size iade etmiyor veya edemiyorsa, sizin (tarikat/esnaf birliği) üstlüğünüzü tanyor veya kabul ediyor şeklinde yorumlanmaktadır. Çünkü hadiste de geçtiği gibi veren el, alan elin üstü olmaktadır. Mürüvveti de aynı şekilde anlayabiliriz. Kelime anlamı cömertlik, mertlik ve iyilikseverliktir. Cömert, Farsça *civan* ve *mert* kelimelerinin bileşimidir. Civan genç, merd ise adam anlamındadır. Bu anlamda cömert ve mert'in eril (adam) bir yanı olduğu ortadadır. *Adam*, dönemi için (hatta etkisini yavaş yavaş yitirse de bugün bile) ekonomik güce sahip, kazanan, üreten ve gücü olan, dolayısıyla veren el olan, yani üstün olan kişi durumundadır. Ahi teşkilatlarında fütüvvet ehli olacak kişi (tarikatlarda da) hiç düşünülmeden erkek/adam olacaktır.

Potlaçta amaç, itibar ve prestij elde etmedir. Teşkilatta, bir yandan potlacın verme üzerine kurulu düzeni tesis edilirken diğer yandan prestij ve gösteriş tarafından sakınılmaya çalışılması düşünülmeye değerdir: Ahinin sohbeti meslektaşları ve miskinler ile olmalı (52a, 151), baylar (zenginler) ile oturmaktan sakınılmalıdır (52b, 152). Ekonomik olarak kendine eşit veya daha alt kesimlerle oturmalı ki, altlık durumuna düşmemelidir. Veren el pozisyonunu hiç terk etmemelidir. Ama bunu yaparken de kibirden sakınılmalı, tevazu ve miskinlik kılmalı (27a, 123), kendilerini zayıf göstermeli, tekebbürlük eylememeli (27b, 123), yavuz gönüllü (hayırsız, vefasız ve şefkatten uzak)

olmamalı (27a, 123), kibir ve kin tutmamalıdır (28b, 125). Ahiler, beyler (zenginler) kapısına varmaya, hatta beyler, padişahlar onun adını bilmeyeler (37b, 135).

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda ahilik ve potlaç (armağan-karşılıklı yükümlülük) kültürü arasında büyük ölçüde bir paralellik gözlerken, fütüvvetnâmenin kibirden uzak durma yollu uyarılarının, potlacın prestij elde etme hevesi ile tamamen zıt olduğunu tespit etmekteyiz. Bu durumda söylenecek husus; ahilik ve potlaç kültürü arasındaki ilişki maddi hedefler bakımından birbirine paralel, manevi hedefler bakımından (en azından ifade ve sözde) ise birbirine zıt yönlerin olduğudur.

Ahiliğin dört nesnesi açık olmalı, diyerek vermeye yapılan eli açık (49b, 148), alını açık, güler yüzlü (49b-50a, 149), kapısı açık (50a, 149) ve sofrası açık olmalı (50a, 149) gibi aşırı vurgular, yine de potlaç kültürünün en azından maddi boyutuyla vazgeçilmezliğini perçinlemiş görünmektedir.

Ahi, dünyayı ve arzuları terk etmeli (35b, 133) derken, elini ayağını her şeyden çektiği sanılmamalıdır. Dünya ile ilgisini tamamen kesmiş çileci derviş tipinden uzaktır o. Ahiye bir pîşe ve sanat gerek (36b, 134), bir işle meşgul ola (36b, 134), ahi ve şeyh cümle taamdan pişirmesini bile (48a, 147) diyerek, bütün sanat ve meslek dallarından haberdar olması ve bizzat o işlerle uğraşması gerektiği salık verilir. Bu sayılan nesnelere bakıldığında her birinin vermeye ilişkin kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır. Sanat, zanaat, maharet, hırfet, meslek ve yemek, dönemin koşullarında *veren el* sahibi olmanın vazgeçilmez donanımları anlamına gelmektedir. Vermeyi karşılayan bu somut öğeler, kadim/mitik toplumsal yaşamdaki potlaç düzeninin şehirli ve kurumsal yaşama geçiş sürecinde, kadim işleve uygun rollerinin yeni koşullara uyumu olarak anlaşılabilir.

Sermaye birikimine karşı ahinin 18 dirhem gümüşten fazla sermayesi olmamalıdır (36b, 134). Dünyalığı çok olan fütüvvet yolundan çıkar (36a, 133). Kim bu dünyada malını terk eylese, kıyamet gününde de cömert olur (34a-34b, 131). Cimri olmamalı (30b, 127), her şeyin tuzu vardır, yiğitlik ve ahiliğin tuzu da kazanç elde etmek ve miskinlere yedirmektir (37a, 134). Ahinin sofrası ulu olmalı, çok eklemek olmalı, taam yedirmelidir (49a, 148).

Birikim, verilecek ziyafetle ihtiyacı olanlarla paylaşılmalıdır. Birikime karşı hassasiyete bakarak potlaç kültüründe artık-değerin biriktirilmediği düşünülmemelidir. Bu artık-değerler çoğunlukla boşu boşuna ve hiçbir ticari özelliği olmayan büyük bir lüksle harcanmaktadırlar (Mauss: 356).

Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi

Üretime, eşyaya, zamana ve çevreye karşı bir bakışın olmadığı veya tersinden söylersek büyük ölçüde cömertlik, paylaşma ve ikram etme söylemi üzerine kurulu fütüvvetnâme dili, etkisini tek tanrılı dinler döneminde yitirmiş gibi algılansa da potlaç düzeninde her zaman karşılığı olan bir işlev görür.

Fütüvvet ehlinde bulunması gereken özellikler arasında; kerem göstermek, tevazu ehli olmak, kibirli olmamak, komşulara iyilik etmek, ahidine vefa kılmak, dervişlere hor bakmamak, belki aziz görmek ve dünyalıktan ötürü dinini eskitmemeyi (101a, 103) en başa koyan Şeyh Seyyid Hüseyin, Burgâzî ile hemen hemen aynı kavram ve hususlara vurgu yapar.

En önemlisi de eli, kapısı ve sofrası açık olmak, bütün fütüvvet ehlinin olmazsa olmazları arasındadır, diyebiliriz. Fütüvvetnâmesinde, teşkilatını tarikat olarak görür ve şeriattan dışarı çıkılmamasını telkin ederken (102b, 104) diğer fütüvvetnâmelerde olmayan bazı uyarılara burada rastlanması ilginçtir. Ahi adaylarına, ilim ehlini sevici olmalarını, yaptıkları işlerde eksiklerini aramalarını ve daima terakki (ilerleme) içinde olmalarını ihtar eder (103a, 104).

Dönemin iktisat ahlâkına örneklik teşkil eden fütüvvetnâmelerde öne çıkan husus, ekonomik değil, vermek, paylaşmak ve kibre kapılmadan yaşamak arzusudur. Bunların ne kadarının hayata yansıdığını, bir gerçeklik oluşturduğunu bu tarz eserlerden bütün yönleriyle tespit edemiyoruz. Bu, mümkün de değildir zaten. Hayatın kendisi, norm (ahlak) ve reel (piyasa-

çarşı) çatışması olarak sürmektedir. Bu yüzden gündelik hayata yön veren tavır ve davranışlar ile fütüvvetnâmeler arasında hep bir mesafe olagelmıştır.

Radavî Fütüvvetnâmesi

Radavî, “Hâzâ Kitâbu Fütüvvetnâme”sinde esnaf üyelerine *mücâhede* (123a, 24) ile *tevekkül* ve *kanâati* (123b, 24) telkin ederken sanki dengede durmayı salık veriyor gibidir. Kantarın topuzunun cehd tarafına kaçma ihtimaline karşı hemen kanaatkârlıkla toparlanır. Birikim veya servetin, potlaç kültüründe ekonomik yönden elde edilmemekte olduğu (Adanır, 47) bilinmektedir. Kimsenin esnaflık üzerinden bir zenginlik hedefi olmadığı için de cehd (gayret) ve kanaatkârlık (azla yetinme) at başı gitmek durumundadır. Ancak ibre çoğu zaman kanaatkârlık lehinedir.

Potlaçta hiçbir üye (kabile üyesi), şefi veya başkanından ayrı olamaz. Kabilde olan herkes de eşittir. Şef, sadece kabileyi temsil etmektedir. Kararlar ortak alınır ve ona herkes uyar. Bütün tarikat/ahi teşkilatlarında da istisnasız benzer paralellikler göze çarpar: Yetmiş iki millete bir nazar ile baka, eyü lokma gözetmeye, kendini yola sebil eyleye, hiç kimseyi incitmeye, fakirlere münkire olmaya (124a, 25) ve cömert ola (124b, 25) kabilinden öneriler sıklıkla tekrarlanır.

Dünyaya muhabbet etmemek, zühd, takva ve kanaat da (143a, 43) cömertlik gibi bütün fütüvvetnâmelerin ortak konuları arasındadır. Fütüvvetnâmelerin dünya, itibar ve prestije yönelik olumsuz tavrıyla potlaç kültürüne aykırı bir tutum sergilediği açıktır. Ancak bunun zihniyete ne derece dönüştüğü, gündelik iş ve uğraşlara ne kadar içkin olduğu bilinmemektedir. Dönemin fütüvvetnâme (norm) yazarlarınca dikkat çekilen konular, aslında gündelik hayatta görülen olguların (reel) çokluğundan kaynaklanmış olmalıdır. Yazılan, yaşananların belki de tersinden dilek kipinde dışavurumdur.

Her ne kadar Ülgener, potlaç olarak ifade etmeye çalıştığımız hususu feodal zihniyet olarak adlandırsa da, ortaçağ esnafının gönlünün itibar ve prestijden yana olduğu görüşündedir:

“Ahlâk ve siyaset muharrirleri, saray ve konak yaşamlarının, türedi sınıfların rütbe ve azamet hevesinden dert yanıp dururlarken, fütüvvetnâmeler de esnafın *miskinlik* (tevâzu) *yerine benlik koymalarından*, yahut *bey kapularına varmalarından* ötürü şikâyetlerle doludur. Zaten fütüvvetnâmelerin ekseriyetle esnaftaki bu ruh sakatlığını tedavi için kaleme alındığını biliyoruz. Fakat dahası var: Dünya kayıtlarından en fazla azade ve mücerret kalan, yahut öyle görünmek mevkiinde olan sınıflarda, zühd ve riyazet erbabında bile feodal zihniyetin izlerini bütün çıplaklığıyla görmek mümkündür; Âşık Paşazade 12 ve 13. asırdan beri tasavvufun ne yolda çıktığından çıktığını anlatırken, soysuzlaşma sebeplerinden bir kısmını ruhanî sınıflara kadar kök salan feodal ihtiraslarda arıyordu. Bir şeyh veya müşid etrafına toplanmaların hakikî saiki, ona göre, ekseriya mal mülk edinmek ve *beğlenmek* idi. ‘Şeyhimiz hurûc eder, biz dahi beğler oluruz’ diye düşünen ve avunanların, hatta sonunda umduklarını bulanların sayısı gerçekten az değildi” (1991: 113).

Gücü yettiği kadar bol yaşama, hesaplı ve temkinli yaşamının önünde geldiği (Ülgener 1991: 123) ahiler, şeyhlerinden sık sık bir lokma bir hırka çerçevesinde uyarı ve hatırlatmalarla karşı karşıya kalacaktır şüphesiz. Zenginlik veya fakirliğin aniden el değiştirebilmesini mümkün kılan potlaç kültüründe servetin ekonomik bir süreç sonunda elde edilmediğini daha önce de zikretmiştik.

Ahmet Yesevî’den Yunus Emre’ye, Mevlânâ’dan Fuzûlî’ye, Bâkî’den Nedim’e, Yârî’den 17. yüzyılın ünlü şairi Niyâzî-i Mısırî’ye (Erdoğan 2008) kadar pek çok şair, fütüvvetnâme yazarlarından hiç de farklı düşünmez bu konularda:

Alan viren odur bâzâr içinde
Kimin bay u kimini yoksul eyler (2008: 41)

Tâc u tahtı kulluğuna el şehün
Virür isen devletün tekrâr olur (2008: 56)

Mâl u mülk ü kavm ü ihvânun dahi
Terk it anları sana virür sudâ' (2008: 85)

Sevdüm seni hep varum yağmadur alan alsun
Gördün seni efkârum yağmadur alan alsun (2008: 144)

Ben varluğumu atdum dost varlığına yetdüm
Her asıllı bâzârum yağmadur alan alsun (2008: 144)

Aslında burada da belirtildiği gibi potlaç elbette yitirme arzusuna indirgenemez, ama bağışta bulunana sağladığı şey, sadece karşılık olarak yapılan bağışların kaçınılmaz artışı değil (mübadele), son sözü söyleyene verdiği *mertebedir* (Bataille 2010: 86; Birekul 2014: 48). Modern öncesi toplumlarda bir yaşam biçimi olarak şekillenen ve modern yaşamın karşısında konumlandırılan potlaç (armağan) kültürünün modern toplumlarda hediyeleşme davranışları üzerinden *kutsaldan rasyonele* dönüşerek devam ettiği (Birekul, 19) rahatlıkla söylenebilir.

SONUÇ

Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla form değiştirme sürecine giren potlaç kültürünün, değişik adlar altında dünyanın pek çok yöresinde etkisini gösterdiği bir gerçektir. Bir armağan kültürü de denebilen potlacın özü; verme, alma ve fazlasıyla iade etme şeklinde ifade edilebilir. Selçuklu-Osmanlı kurumu olan ahiliğin de, etkisini yitirmekte olan potlaç kültürünün içine doğması nedeniyle -tam olmasa bile- bazı yönlerden potlaca benzediği, ondan etkilendiği görülmektedir. Tahta çıkan Osmanlı sultanının bahşiş ve ulûfe yanında hân-ı yağma (yağma sofrası) töresinin devlette kurumsal işlevi, bugün Anadolu sünnet ve düğünlerinde, ev görmelerinde görülen hediyeleşme olarak halen devam etmektedir.

Potlaca ilk darbeyi, tek tanrılı dinler -Hz. İsa ve sonrası- vurmuştur denilebilir. İlk darbe, kavim veya kabile yerine inancın, ya da bir bakıma -belki de- bireyin konması olarak yorumlanabilir. İkinci darbe de; potlaçta *verme*, prestij ve itibar için yapılırken, ahilikte vermeyi öğütleyen metinlerde (fütüvvetnâme), verme/ikram etme nedeniyle kişinin prestij, itibar, gurur ve kibirlenmeye kapıldığında daima yerilmesi ve kınanması ile vurulmuş görünmektedir. Uygulamada ne derece kibir veya gurura kapılmadan yapıldığı bilinmese de, günümüze kadar gelen ahlâkî tutumlar ve görgü kuralları da aynı şekilde gururlanmaya izin vermemektedir.

Potlaca vurulan darbelerle potlaç düzeninin son bulduğunu iddia etmiyoruz. Ancak etkisini bir yandan yitirirken inanç eksikliğini yeni düzende (tek tanrılı dinler sonrası) kendine uygun yeni formlara büründüğünü düşünmek daha mantıklı görünmektedir. Örneğin fütüvvetnâmelerde potlacın temel ilkelerinden itibar ve prestij elde etmek yerine onun kınanması, potlaca görünüşte bir darbe vurulmuş izlenimini vermektedir. Oysa sadece form değiştirmesine neden olmaktadır. Ahi, cömert davranarak bunun karşılığında hatta daha fazlasına bu dünyadaki otoritesini pekiştirerek ulaşırken, cenneti elde etmek için de öbür dünyayı *kazanmış* oluyor.

Ancak belirttiğimiz gibi ahiliği potlaç ile ilişkilendirirken teoriden -fütüvvetnâme- ziyade uygulamada -pratik- bunun nasıl olduğunu bilmemiz, bizi daha sağlıklı sonuçlara götürebilecektir. Bu açıdan, burada yaptığımız gibi sadece fütüvvetnâme -norm- metinlerinden potlacın izini sürmek, ilişkinin boyutlarını tam olarak bize vermeyecektir. Bunun için daha derin araştırmalara ihtiyaç vardır. Ahilik – potlaç ilişkisi üzerine ileride yapılacak araştırmaların, gündelik yaşama değgin ve zihniyete işaret eden veriler üzerinden olması, ilişkinin büyük ölçüde ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Fakat her hâlükârda ahilik ve potlacın, verme-ikram etme bağlamında bugün için irrasyonel bir tutum olmasının yanında gerek potlaç üyesinin (kabile veya kavimler dünyasında), gerekse ahinin (inanca dayalı sosyo-ekonomik bir birlik üyesi) bugünün insanına hiç de ekonomik görünmediği ortadadır.

SUMMARY

In the Islamic society, the akhism known since second year of Hijrah has continued in the Ottoman Empire and is an organized profession union like a sect. Akhi, meaning brother, had maintained its existence for a long time as both an economic and political civil organization under futuwwa and akhism names as an organization. Futuwwatnamas which are a kind of rule of Akhism, advise to help to each member of the unit, briefly to be a model person. Such advices carry traces of potlach which is claimed to be a universal culture all over the world before monotheistic religions. In this study, resemblances of three futuwwatnamas to the potlach are discussed. These Turkish Futuwwatnamas belong to the 13rd century writer Burgazi, the 15th century writer Sheikh Sayyid Gaybî's son Sheikh Sayyid Hussein and the 16th century writer Sayyid-i Abd al-Muftaghir Muhammad bin Sayyid al-addin al-Husayn al-Radavi.

The Potlach known for the first time by Bronisław Malinowski's work called as *Argonauts of the Western Pacific* and then Marcel Mauss's work called as *The Gift*, means to feed and consume. Donation-giving being the basic element of the potlac is constantly emphasized as generosity and openhandedness in the futuwwatnamas. Even if the akhism was known as an artisan organization, actually the akhism starting to be seen in Anatolia in the 13th century and becoming an important part of the founding of the Ottoman Empire came to forefront with a more cooperative direction. Three futuwwatnamas also say that the actions avoided the person from arrogance are related to giving.

For example, the futuwwatnama of Burgazi emphasizes that it is necessary to live with rather poor people than rich people, to be openhanded, and to be good-humored. It also emphasizes having a job or profession to be a giving hand. The same tendency is also found in the futuwwatnama of Sheikh Sayyid Hussein. It suggests to be a humble person, not to be arrogant, to get along well with the neighbours, to be an honest man and not to contempt the dervishes. While on one hand Radavi advises to be abstemious to tradesmen in his book, *This Book is Futuwwatnama*, on the other hand he seems like he wants to prevent the saving of artisan.

The reputation or prestige gained by giving in the potlach and akhism has transformed to such reputation struggle with taking and possessing contrary to giving in the present rational society. The basic principle of the present system that reverses the potlach is 'Have it if you want to be reputable!'. The damage believed to have been given to potlac with the emergence of monotheistic religions, seems to have just finished the tribal solidarity in substance. However, we can say that the authority obtained by giving in the potlach had also continued in the akhism known as an Islamic institution..

KAYNAKÇA

- ADANIR, Oğuz (2010). *Eski Dünyaya Yeni Bakışlar*. Ankara: Doğu Batı Yay.
- ANADOL, Cemal (1991). *Türk-İslâm Medeniyetinde Âhilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- BATAILLE, Georges (2010). *Lanetli Pay*. çev. Işık Ergüden, İstanbul: Dost Kitabevi.
- BAYRAM, Mikail (2004). *Destursuz Bağdan Üzümler*. Konya: Kömen.
- BAYRAM, Mikail (2006). *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren - Mevlânâ Mücadelesi*. Konya: Yayınevi yok.
- BİREKUL, Mehmet (2014). *Armağan Kültürü*. İstanbul: Açılım Kitap.
- BURGÂZÎ. *Fütüvvetnâme*. İstanbul: İstanbul Millet Kütüphanesi. Ali Emiri Efendi Şerhiye Kitapları. Katalog no: 1352.
- ÇAĞATAY, Neşet (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- ERDOĞAN, Kenan (2008). *Niyâzi-i Mısri Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1955). *Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin ibni Gaybî*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (17): 1-4.
- HUIZINGA, Johan (2000). *Homo Ludens*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- HYDE, Lewis (2008). *Armağan*. çev. Emine Ayhan. İstanbul: Metis.
- KARATANI, Kojin (2017). *Dünya Tarihinin Yapısı Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına*. çev. Ali Karatay. İstanbul: Metis.
- KUR'AN (2000). *Kur'an Mesajı*. haz. Muhammed Esed. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yay.
- KUTUBUSİTTE.com [22.04.2016].
- MALINOWSKI, Bronislaw (1922). *Argonauts of the Western Pasific*. New York: Geo. Routledge and Sons. London: E. P. Dutton and Co.
- MAUSS, Marcel (2006). *Sosyoloji ve Antropoloji*. çev. Özcan Doğan. Ankara: Doğu Batı Yay.
- MERİÇ, Numan (2013). *Radavi'nin Haza Kitabı Fütüvvetname*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Ü.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1996). "Fütüvvetnâme", *İslâm Ansiklopedisi* C.XIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 264-265.
- PALA, Ayhan (2007). "Türk Kültür Tarihinin Bir Kaynağı Olarak Burgazi Fütüvvetnamesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî* (44): 1-60.
- RADAVÎ. *Haza Kitabı Fütüvvetname*. Manisa İl Halk Kütüphanesi. Yer no: 45 hk 1137/7.
- SOLAK, Fahri (2009). *Ahilik*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- TABAKOĞLU, Ahmet (2005). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Kitabevi.
- TAESCHNER, Franz (1972). "İslamda Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri". çev. S. Yüksel. *Belleten* (XXXVI/142): 203-235.
- TORUN, Ali (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ÜLGENER, Sabri (1991). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yay.
- ÜLGENER, Sabri (2015). *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*. İstanbul: Derin Yay.
- YILMAZ, Kaan (2006). *Burgâzi Fütüvvetname Dil İncelemesi-Metin-Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Ü.
- ZEYREK, Yunus (sadeleştiren) (2015). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yay.